

Omówienie nadesłanych książek

LITURGIKA

FRANIK Józef, *Liturgia wobec wyzwań współczesności. Problematyka odnowy liturgii w Kościele holenderskim* (Opolska Biblioteka Teologiczna 75), Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2005, 338 s.

Zamiarem Soboru Watykańskiego II było m.in. przyczynienie się do „pogłębiania chrześcijańskiego życia wiernych; lepsze dostosowanie do potrzeb naszych czasów tych instytucji, które są skłonne poddawać się zmianom” oraz szczególna troska „o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Sobór naucza, że Kościół jest „ludzki i jednocześnie boski, widzialny i wyposażony w dobra niewidzialne”, (...) a to, „co ludzkie, jest podporządkowane Bożemu i skierowane do Bożego, widzialne do niewidzialnego” (KL 2). Podobne liturgia Kościoła składa się „z części niezmiennych, pochodzących z Bożego ustanowienia, i z części podlegających zmianom. Części te z biegiem czasu mogą, lub nawet powinny, być zmieniane, jeżeli wkradły się do nich elementy

niezupełnie odpowiadające naturze samej liturgii albo, jeżeli te części stały się mniej odpowiednie” (KL 21). Zasada ta jest podstawą ciągłej odnowy, a nawet reformy obrzędów liturgicznych, aby wierni mogli uczestniczyć w niej świadomie, czynnie i pobożnie (por. KL 14).

Sobór wskazał kierunek odnowy liturgii w Konstytucji o liturgii, natomiast szczegółowe zasady jej realizacji w całym Kościele określała Stolica Apostolska w sukcesywnie wydawanych instrukcjach oraz innych dokumentach. Niekiedy były one odpowiedzią na konkretne problemy związane z realizacją odnowy liturgii pojawiające się w Kościołach partykularnych. Zawsze jednak wprowadzanie odnowionych lub całkiem nowych obrzędów oraz tekstów liturgicznych powinno odbywać się pod kontrolą właściwej władzy kościelnej, tj. Konferencji Biskupów i biskupa diecezjalnego. Uzasadnione jest to hierarchiczną strukturą Kościoła oraz świętością jego liturgii. Nie przestrzeganie tej zasady prowadzi zwykle do nadużyć i w konsekwencji przynosi szkodę Kościołowi oraz samym wiernym.

Proces odnowy liturgii w duchu *Vaticanum II* przebiegał różnie i był (jest) uwarunkowany sytuacją wiary i możliwościami Kościoła w danym kraju. Specyfika Kościoła katolickiego w Holandii w latach bezpośrednio poprzedzających Sobór Watykański II polegała m.in. na tym, że duchowni i wierni świeccy byli dobrze zorientowani w zagadnieniach liturgicznych dzięki ruchowi liturgicznemu i działalności od 1955 r. Krajowego Centrum Liturgicznego. Inną cechą tego Kościoła na płaszczyźnie religijnej była znaczna liczba duchownych, rozwinięte szkolnictwo katolickie, wielu świeckich absolwentów teologii, żywe kontakty ze wspólnotami protestanckimi, a na płaszczyźnie życia społecznego i politycznego dobra sytuacja materialna obywateli, całkowita wolność i funkcjonowanie struktur demokratycznych. Powodowało to, że grupy wiernych świeckich usiłowały system i zasady demokracji przenieść do zarządzania Kościołem, przez co podważano jego hierarchiczną strukturę i rolę biskupa jako stróża wiary, moralności i jedności z Kościołem powszechnym. Różnice w poglądach holenderskiego Episkopatu także nie sprzyjały właściwemu, czyli zgodnemu z ustaleniami Stolicy Apostolskiej, wprowadzaniu odnowy liturgii. Dlatego już w czasie trwania Soboru Holandia stała się miejscem licznych eksperymentów duszpasterskich oraz polaryzacji poglądów teologicznych. Część teologów kwestionowała oficjalną naukę Kościoła w dziedzinie etyki seksualnej i kontroli urodzeń, obowiązek celibatu duchownych, ale także fundamentalne prawdy wiary, jak rozumienie rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, relację hierarchii i Urzędu Nauczycielskiego do wiernych świeckich. Wszystko to budziło duże zainteresowanie mediów sytuacją holenderskiego Kościoła, ale także niepokój Stolicy Apostolskiej. Następnym ważnym wydarzeniem w tym Kościele było wydanie w 1966 r. *Katechizmu holenderskiego*, zawierającego liczne błędy doktrynalne, które doprowadziły do interwencji Kongregacji Nauki Wiary. Dopiero Synod Kościoła Holenderskiego odbyty w Rzymie w 1980 r. doprowadził do deklaracji o jedności tego Kościoła ze Stolicą Apostolską oraz wierności tradycyjnej nauce katolickiej.

Nakreślona w wielkim skrócie ogólna sytuacja Kościoła w Holandii przed i po *Vaticanum II*, a zwłaszcza w dziedzinie liturgii stanowi interesujący temat dla badacza zmian, jakie nastąpiły nie tylko w życiu liturgicznym, ale także w całym Kościele holenderskim, który po Soborze przeżywał kryzys.

Omawiana książka ks. Józefa Franika, który przez siedem lat (1988–1995) pracował w Holandii jako proboszcz, jest zmienioną wersją jego pracy doktorskiej napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem ks. prof. Helmuta Sobeczki pt. *Posoborowa odnowa liturgii w Kościele katolickim w Holandii ze szczególnym uwzględnieniem okresu działalności kardynała Johanna Willebrandsa jako Przewodniczącego Konferencji Episkopatu (1975–1983)*, Opole 2004, ss. 392.

Poza wstępem i obszerną bibliografią książka składa się z czterech rozdziałów, zakończenia i sześciu aneksów. W rozdziale pierwszym, *Wpływ uwarunkowań historycznych na życie liturgiczne Kościoła katolickiego w Holandii w pierwszej połowie XX wieku* (s. 45–84), autor szkicuje historyczne uwarunkowania życia liturgicznego w Kościele katolickim w Holandii od okresu po reformacji aż do połowy XX w. Dla czytelnika jest to ważne wprowadzenie, pozwalające lepiej zrozumieć fenomen życia religijnego wiernych, zwłaszcza po wznowieniu w 1853 r. organizacji Kościoła holenderskiego, oraz złożonego procesu jego przemian, które nastąpiły już w czasie trwania Soboru i w okresie po nim następującym. Z lektury tego rozdziału Kościół ten jawi się jako bardzo dobrze zorganizowana struktura posiadająca nie tylko liczne parafie, szkolnictwo katolickie na różnych poziomach, aż po uniwersytety, bardzo dużo duchownych (diecezjalnych i zakonnych) i liczne powołania (s. 74–75), prowadzący ożywioną działalność misyjną (w Soborze Watykańskim II uczestniczyło 66 biskupów misyjnych pochodzenia holenderskiego). Duże znaczenie dla ożywienia życia religijnego związanego bezpośrednio z liturgią odegrał popierany przez biskupów ruch liturgiczny i utworzone w 1955 r. z inspiracji jego przedstawicieli Krajowe Centrum Liturgii oraz powołany w 1958 r. Holenderski Instytut Pastoralny. Jednak w latach 60-tych i 70-tych XX w. nastąpiły negatywne zmiany w Kościele holenderskim, które w konsekwencji doprowadziły do poważnego kryzysu. Do jego głównych przyczyn autor zalicza „czynniki społeczno-gospodarcze, szczególnie wzrost dobrobytu materialnego oraz otwarcie się katolicyzmu na inne społeczności wyznaniowe (...) odejście od tradycyjnych instytucji kościelnych, wzrost roli laikatu w życiu kościelnym, a także wpływ prądów liberalnych na myślenie i wartościowanie katolików holenderskich” (s. 84).

W pracach przygotowawczych do Soboru oraz podczas jego prac znaczny wpływ mieli biskupi (także misyjni) i teologowie Kościoła holenderskiego. Stan życia liturgicznego bezpośrednio przez Soborem, inicjatywy i propozycje reformy liturgii ze strony Episkopatu oraz katolickich uczelni, udział i wkład duchownych i świeckich w prace komisji soborowych zajmujących się reformą liturgii oraz pierwszy okres jej wprowadzania (1963–1965) zostały wyczerpująco przedstawione w rozdziale

drugim: *Wkład Kościoła katolickiego w Holandii w prace Soboru Watykańskiego II dotyczące liturgii* (s. 85–139).

W kolejnym rozdziale, *Wkład Kościoła katolickiego w Holandii w prace Soboru Watykańskiego II dotyczące liturgii* (s. 141–230), autor na podstawie przeprowadzonych badań prezentuje recepcję zapoczątkowanej przez *Vaticanum II* reformy i odnowy liturgicznej w Holandii. Przedstawia najpierw atmosferę i sytuację tegoż Kościoła bezpośrednio po ogłoszeniu Konstytucji o liturgii, a następnie w okresie do 1983 r., czyli do końca kierowania Kościołem holenderskim przez kard. Johanesa Willebrandsa. Do bardziej szczegółowych zagadnień poruszanych w tym rozdziale należą: wkład Episkopatu w recepcję odnowy liturgicznej (listy pasterskie i instrukcje), działalność instytucji zajmujących się odnową liturgiczną (tłumaczenia i wydawanie rzymskich dokumentów dotyczących odnowy i reformy liturgii, publikacje tymczasowych tekstów, a następnie oficjalnych ksiąg liturgicznych, reforma kalendarza liturgicznego), problem odnowy liturgii w pracach Synodu Pastoralnego Kościoła holenderskiego i rola katolików świeckich. W rozdziale tym autor sporo miejsca poświęcił działalności grup alternatywnych i eksperymentalnych wprowadzających nowe formy liturgii, które nie miały oficjalnego zatwierdzenia władzy kościelnej, oraz praktykom liturgii międzykonfesyjnej aż do intercelebracji i interkomunii. Wobec takich zjawisk, dosyć częstych w Kościele holenderskim, konieczna była interwencja Episkopatu.

Szczególną rolę w procesie odnowy i reformy liturgii w Holandii odegrał kard. Johannes Willebrands, który w latach 1975–1983 był arcybiskupem Utrechtu i Przewodniczącym Konferencji Biskupów Holandii. Jego rolę w realizacji odnowy liturgii po *Vaticanum II* omawia autor w rozdziale czwartym pt. *Wkład kard. Jana Willebrandsa w dzieło recepcji posoborowej reformy i odnowy liturgii na terenie Holandii* (s. 231–261). Dla lepszego poznania osoby i działalności kard. J. Willebrandsa w okresie kierowania przez niego Kościołem holenderskim oraz głównych motywów jego działania autor przedstawia jego krótką biografię, działalność naukową i charakteryzuje czas pracy w kurii rzymskiej. Następnie opisuje sytuację w Kościele holenderskim w latach poprzedzających objęcie kierowania Kościołem przez arcybiskupa Utrechtu. Dopiero na tym tle ukazuje jego dokonania w dziedzinie kontroli i odpowiedzialności biskupów za dzieło reformy i odnowy liturgii w Kościele holenderskim. Podejmowane przez niego wysiłki w celu przewyciężenia ciągłego eksperymentowania, tymczasowości tekstów liturgicznych, nadmiernej roli świeckich oraz daleko idące praktyki w dziedzinie ekumenizmu (intercelebracja i interkomunia) doprowadziły powoli, lecz skutecznie, do wydania tłumaczeń oficjalnych rzymskich ksiąg liturgicznych i ograniczenia dowolności w celebracji liturgii. Przeprowadzony przez autora pracy wywiad z kard. J. Willebrandsem, zamieszczony w aneksie, pozwala jeszcze dokładniej poznać jego działania w procesie odnowy liturgii w Kościele holenderskim.

W *Zakończeniu* (s. 263–270) ks. J. Franik nie tylko dokonał podsumowania wyników swoich badań nad posoborową odnową liturgii w Kościele w Holandii, ale także sformułował praktyczne wnioski i postulaty pastoralne mające znaczenie nie tylko dla duszpasterstwa liturgicznego w Kościele w Holandii, ale także w Kościele powszechnym.

Książka ks. J. Franika jest bardzo interesująca zarówno z punktu widzenia badacza życia liturgicznego, jak i funkcjonowania Kościoła we współczesnych demokratycznych społeczeństwach. Jest to obszernie i oparte na bogatej bazie źródłowej studium mające dużą wartość dla pastoralistów, liturgistów, ale także dla eklezjologów. W jej przygotowanie autor włożył bardzo dużo pracy, przeprowadzając kwerendę naukową w licznych archiwach, studiując dokumenty magisterium Kościoła powszechnego i biskupów holenderskich, korzystając z obszernej literatury przedmiotu wzbogaconej przez osobiście przeprowadzone wywiady ze znaczącymi osobistościami Kościoła holenderskiego (zob. *Aneks*, s. 275–301). Ta bogata baza źródłowa rozprawy została nie tylko starannie dobrana, ale także wyczerpująco i metodycznie wykorzystana w rozwiązywaniu podjętego problemu. Kilkuletnia posługa kapłańska autora w diecezji utrechckiej oraz jego zaangażowanie w życie i działalność liturgiczną pozwoliły mu na dobre poznanie skomplikowanych problemów związanych z odnową liturgii oraz przyczyniły się do właściwej oceny zarówno jej aspektów pozytywnych, jak i negatywnych związanych z wprowadzaniem odnowionej liturgii.

Tego, co dokonało się w Kościele holenderskim w czasie trwania Soboru Watykańskiego II oraz w latach po jego zakończeniu, nie można dobrze zrozumieć ani właściwie ocenić bez poznania perspektywy historycznej. Dlatego słusznie uczynił autor, pisząc w pierwszym rozdziale pracy o uwarunkowaniach historycznych życia liturgicznego Kościoła katolickiego w Holandii w I poł. XX w.

Znacznym osiągnięciem autora jest przedstawienie na podstawie przebadanych źródeł dużego wkładu całego Kościoła holenderskiego zarówno w prace przygotowawcze do Soboru w postaci propozycji Episkopatu dotyczących reformy liturgii, jak i holenderskich uczelni katolickich, następnie aktywnego uczestnictwa biskupów wraz z ich doradcami teologicznymi (autor podaje nazwiska biskupów i teologów uczestniczących w pracach Soboru).

Naukowa wartość pracy ks. J. Franika polega także na tym, że w oparciu o źródła i literaturę wykazał, jak konieczne i ważne jest kierowanie liturgią przez właściwą władzę kościelną. Świętość liturgii Kościoła wymaga, aby ją celebrować w sposób określony przez księgi liturgiczne zatwierdzone przez władzę kościelną. Domaga się tego respektowanie prawa wiernych do autentycznej liturgii oraz jedność z całym Kościołem powszechnym. Wiele razy zwracał na to uwagę papież Jan Paweł II. Wszelkiego rodzaju eksperymenty i tzw. liturgia alternatywna nie mogą być zwyczajną formą celebracji liturgii. Postępowanie takie nie tylko pozbawia wiernych celebracji liturgicznych zgodnie z wiarą Kościoła i zasadą sformułowaną już przez

Prospera z Akwitanii: *ut legem credendi lex statuat supplicandi*, ale także przyczynia się do braku poszanowania jedności całego Kościoła, która wyraża się w jednej wierze i jednej, co do istoty, celebracji misterium paschalnego Chrystusa. W zupełności należy zgodzić się z wnioskiem ks. J. Franika, że bardzo ważną rolę w dziedzinie kierowania liturgią mają do spełnienia biskupi — czy to w ramach Konferencji Biskupów, czy jako pasterze Kościoła partykularnego, jakim jest diecezja. Autor wykazał to na przykładzie kierowania Kościołem holenderskim przez kolejnych Przewodniczących Konferencji Biskupów: kard. B. Alfrinka i kard. J. Willebrandsa. Zadania biskupa w dziedzinie kierowania liturgią przypomniał ostatnio Jan Paweł II w adhortacji *Pastores gregis*: „(...) konieczne jest, aby celebracje liturgiczne były prawdziwym «objawieniem tajemnicy». Powinny więc wyrażać przejrzyście naturę kultu Bożego, odzwierciedlać rzeczywistą istotę Kościoła, który modli się i sprawuje tajemnice Boże. Jeśli w celebracjach będą brać udział wszyscy, zgodnie z różnymi posługami, jaśnieć będą one godnością i pięknem. Biorąc pod uwagę wielkie znaczenie prawidłowego przekazywania wiary w świętej liturgii Kościoła, biskup dla dobra wiernych nie może zaniechać czujnej troski, aby obowiązujące normy liturgiczne były przestrzegane zawsze, przez wszystkich i wszędzie. Niesie to ze sobą również zdecydowaną i przeprowadzaną w odpowiednim czasie korektę nadużyć i wykluczenie arbitralnych decyzji na płaszczyźnie liturgicznej” (nr 35).

Autor podkreśla również, że odnowa liturgii nie może ograniczać się jedynie do jej zewnętrznych, czyli rytualnych form, ale wychodząc od nich, powinna dotyczyć pogłębionego rozumienia sprawowanego w niej misterium Chrystusa. Nadmierne akcentowanie tego, co zewnętrzne, prowadzi do redukcji liturgii do spotkań o charakterze bardziej towarzyskim niż głoszenia i uobecniania w celebracji, zwłaszcza w sakramentach, uświęcającego działania Boga, oddawania Mu należnej czci i budowania Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa (por. KL 59). Sygnalizuje także, jakie problemy rodzą się w związku z dialogiem ekumenicznym i z wynikających z niego praktyk, jak liturgia interkonfesyjna i interkomunia.

Pewnym brakiem w tej pracy jest jedynie dwukrotne i tylko bardzo ogólne wspomnienie ważnego dokumentu Kościoła holenderskiego, jakim był słynny katechizm (*De nieuwe Katechismus*), tłumaczony na języki obce (angielski, niemiecki: *Glauenverkündigung für Erwachsene — deutsche Ausgabe des holländischen Katechismus*. Nijmegen 1968, włoski, hiszpański, francuski: *Une introduction a la foi catholique. Le nouveau catéchisme pour adultes réalisé sous la responsabilité des évêques des Pays-Bas*, Paris 1968). O tym, jak ważnym wydarzeniem była publikacja tego katechizmu, świadczy interwencja Stolicy Apostolskiej przez Kongregację Nauki Wiary, która kwestionowała 14 jego punktów. Wśród wielu błędów zawartych w nim kilka dotyczy bezpośrednio życia liturgicznego Kościoła, m.in. negowanie ofiarniczego charakteru Eucharystii i sprowadzanie jej do uczy, brak potwierdzenia rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, niewłaściwe rozumienie przeistoczenia

(por. Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei*, Roma 1965), niepoprawny wykład o skuteczności sakramentów i podważenie nieomyślności Kościoła. Mimo sprzeciwu Stolicy Apostolskiej, kontrowersyjny katechizm nie został wycofany, miał natomiast liczne wznowienia. Treści te z pewnością miały znaczący wpływ na postępowanie wielu teologów duchownych i świeckich oraz w znacznym stopniu rzutowały na praktykę pastoralną w dziedzinie liturgii. Wniosek taki łatwo można wyprowadzić z referowania przez autora procesu odnowy liturgicznej w Kościele holenderskim. Tymczasem stwierdza on tylko, że katechizm ten „spotkał się z pozytywnym przyjęciem ze strony innych wyznań chrześcijańskich” (s. 224) oraz, że krytycy „procesu reformy liturgicznej oraz kryzysu życia religijnego w Holandii” zgłaszali także zastrzeżenia „w związku z wydaniem nowego katechizmu dla dorosłych” (s. 230). Wspominając o zakazie jego sprzedaży, nie pisze, kto taki zakaz wydał. Brakuje także chociażby kilku zdań o autorach katechizmu oraz informacji, czy miał on aprobatę władzy kościelnej.

Należy się cieszyć, że polski czytelnik otrzymał interesującą książkę dotyczącą liturgii i jej roli w życiu Kościoła. Praca ks. J. Franika wnosi znaczny wkład w poznanie interesującego procesu wprowadzania odnowionej liturgii w jednym z Kościołów lokalnych, jakim jest Kościół w Holandii. Z jej lektury wynika również, jak ważne jest kierowanie i odpowiedzialność tym procesem przez kompetentną władzę kościelną. Potwierdza to wydana 25 marca 2004 r. przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów instrukcja *Redemptionis Sacramentum*, przypominająca o uprawnieniach biskupa i Konferencji Biskupów w kierowaniu liturgią, oraz o obowiązkach duchownych i świeckich przestrzegania zasad jej sprawowania zawartych „w księgach liturgicznych oraz liturgicznych innych normach i aktach prawnych” (nr 12).

Ks. Czesław Krakowiak

MANIURKA Piotr Paweł, *Słowo i obraz. Teologiczno-ikonograficzna analiza ilustrowanego poematu maryjnego „Driu liet von de maget” (XII w.)*. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps nr 2861 (Opolska Biblioteka Teologiczna 83), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2006, 234 s., ISBN 83-60244-24-3.

Monografia jest rozprawą habilitacyjną i stanowi rodzaj syntezy dotychczasowych badań autora nad problematyką średniowiecznej ikonografii religijnej, pisarstwa i kultury artystycznej. Przedstawiona w pracy problematyka jest mało znana i w niewielkim stopniu przebadana pod względem teologicznym, stąd jej aktualność i dodatkowa wartość. Omawiany w książce średniowieczny poemat maryjny, napisany językiem staroniemieckim, był analizowany przede wszystkim w literaturze niemieckiej jako dzieło literackie i to głównie od strony filologicznej. Przedmiotem badań monografii jest jeden z najstarszych kodeksów iluminowanych, jaki przechowywany jest w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zawierający nie tylko tekst

XII-wiecznego poematu maryjnego, ale również 85 kolorowych miniatur (dlatego trafny tytuł opracowania: *Słowo i obraz*).

Na uwagę zasługuje fakt, iż autor przedstawił problematykę pracy w sposób interdyscyplinarny, nie tylko od strony analizy ikonograficznej, ale również z uwzględnieniem kontekstu teologiczno-liturgicznego. Jak pisze autor: „Od zarania chrześcijaństwa w refleksji teologicznej, w formach kultu oraz w różnych dziedzinach sztuki głoszonemu lub pisanemu słowu Bożemu towarzyszył obraz. Rzeczywistości te sięgają samej istoty objawienia Bożego, bo odwieczne Słowo objawiło się nam w osobie Jezusa Chrystusa, który jest odbiciem obrazu Ojca” (*Wstęp*, s. 8). Ten kontekst teologiczno-liturgiczny, często niedoceniany przez literaturoznawców, jest tu konieczny i nieodzowny. Tekst średniowiecznego poematu maryjnego nie sposób właściwie zrozumieć i zinterpretować bez ukazania ścisłych związków ze średniowieczną mariologią i liturgią.

Na podkreślenie zasługuje również bogaty materiał porównawczy i bibliograficzny, jaki autor zebrał do swojej pracy. Dotyczy on zarówno rękopiśmiennych i drukowanych zbiorów poetyckich, jak i ikonograficznych. Wysoko należy również ocenić dołączone w aneksie tłumaczenie polskie poematu maryjnego, którego dokonał sam autor, skromnie zaznaczając, iż „nie jest to przekład poetycki, ale w miarę wierne tłumaczenie własne, skorygowane przez polonistów” (*Wstęp*, s. 6). Tłumaczenie jest wierne i poprawnie napisane, ponadto autorowi udało się zachować specyficzny styl i język średniowiecznego tekstu. Czytelnik polski otrzymuje cenny, dotąd nie publikowany, poemat maryjny z XII w.

Problematyka zakreślona w temacie pracy została podzielona na pięć następujących rozdziałów: I. *Charakterystyka kodeksu i poematu maryjnego* (s. 13–25); II. *Mariologiczne zagadnienia poematu* (s. 27–49); III. *Miniatury pierwszej pieśni: narodziny i dzieciństwo Maryi* (s. 51–62); IV. *Miniatury drugiej pieśni: lata młodości Maryi, zwiastowanie Pańskie i nawiedzenie* (s. 63–76); V. *Miniatury trzeciej pieśni: narodziny i dzieciństwo Jezusa* (s. 77–106). Opracowanie ponadto zawiera wstęp (s. 5–11), zakończenie (s. 107–110) oraz streszczenie niemieckie (s. 225–228) i włoskie (s. 229–232). Drugą część rozprawy stanowią dwa aneksy, nieodzowne i bardzo istotne dla przeprowadzonej analizy teologiczno-ikonograficznej: I. Tekst poematu maryjnego *Driu liet von de maget* w polskim tłumaczeniu autora (s. 127–175); II. Miniatury poematu — 83 kolorowych reprintów (s. 177–124). Oba te aneksy będą bardzo cenne również dla przyszłych badaczy. Korzystanie z tekstu poematu ułatwi podana na lewym marginesie numeracja kolejnych wierszy (w sumie jest ich 1948).

Struktura pracy jest logiczna i uzasadniona. Na pierwszy rzut oka wydaje się jednak, iż autor zbyt wiele trudu włożył w omówienie samego kodeksu, stąd zaszczerzenie może budzić zwłaszcza sensowność tak mocno rozbudowanego I rozdziału. Wystarczyło jedynie zacieśnić problematykę do podanego w tytule zakresu pracy

(tekstu poematu i ilustracji oraz ich analiza teologiczno-ikonograficzna), jednak tak szczegółowo opracowana charakterystyka kodykologiczna, zwłaszcza autorstwo i źródła poematu, pozwoliły na lepsze ukazanie mariologii średniowiecznej i jej wpływu na zamieszczone w kodeksie malowidła, a ponadto cały pierwszy rozdział jest oryginalną i pierwszą tak kompetentnie opracowaną historią powstania ilustrowanego poematu maryjnego z XII w., przekazanego po nasze czasy w krakowskim kodeksie.

Bardzo konstruktywne są również wnioski wyprowadzane przy analizie miniatur poszczególnych pieśni poematu. Monografia została ponadto bardzo starannie przygotowana od strony edytorskiej i wydawniczej, choć czasem pojawiają się drobne i nieliczne przeoczenia i usterki. Przykładowo: przypisy na s. 80 (przyp. 13), s. 85 (przyp. 36 i 38) oraz na s. 88 (przyp. 46) są niejasne i odbiegają od pozostałych tego typu informacji.

Wydaje się również, że zbyt ogólnie autor potraktował tło porównawcze analizowanego poematu z innymi średniowiecznymi tekstami maryjnymi i miniaturami. Pełniej można było również ukazać wspólne korzenie europejskiej i katolickiej mariologii i pobożności maryjnej, które w średniowieczu były typowe i jednakowe we wszystkich krajach katolickich. Pod wpływem różnych uwarunkowań stopniowo jednak zanikały, do czasów współczesnych częściowo zachowały się tylko w niektórych krajach, np. w Polsce.

Niezależnie od podniesionych wyżej drobnych zastrzeżeń, praca jest odkrywczą i pionierską. Jest ponadto oparta i udokumentowana na wyjątkowo solidnej bazie źródłowej i dobrze dobranej literaturze i w znacznym stopniu poszerza naszą wiedzę o mediewistycznej mariologii, a także maryjnej pobożności ludowej oraz o kulturze iluminowania kodeksów tamtego czasu. Ukazuje ponadto warunkujące się wpływy teologii, zwłaszcza liturgii, na sztukę sakralną, a także w sposób egzemplaryczny przedstawia komunikatywny wymiar „słowa” i „obrazu”, tak typowy i ważny w teologii i w życiu religijnym.

Ks. Helmut Jan Sobeczko

MATEJA Erwin, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X* (Opolska Biblioteka Teologiczna 85), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2006, 234 s., ISBN 83-60244-26-X.

Monografia jest również rozprawą habilitacyjną. Przedstawiona w pracy problematyka kształtowania się kalendarza liturgicznego na Śląsku jest mało znana i w niewielkim stopniu przebadana, stąd jej aktualność i dodatkowa wartość. Podjęty temat nie należy do łatwych. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż autor przedstawił śląską tradycję liturgiczną od zarania dziejów (X w.) po prawie czasy współczesne (XX w.). Na podkreślenie zasługuje fakt, iż autor przy redagowaniu omawianej monografii uwzględnił szeroki kontekst historyczny, a zwłaszcza typową dla Śląska triadyczność kulturową i religijną, wyrażającą się w przenikaniu i współtłnieniu elementów

polskich, niemiecko-austriackich i czesko-morawskich, a poprzez działalność zakonów również innych narodów (franko-flamandzkich i włoskich). Przyczyniało się to do permanentnego ubogacania śląskiej tradycji liturgicznej i wytworzenia jej własnej specyfiki regionalnej.

Dociekania analityczne oparte są na bogatym materiale źródłowym i bibliograficznym, jaki autor zebrał do swojej pracy. Dotyczy on zarówno rękopiśmiennych i drukowanych zbiorów liturgicznych, jak i archiwaliów oraz opracowań omawiających poszczególne kultury świętych, jakie wprowadzano na przestrzeni dziejów do kalendarza śląskiego.

Problematyka zakreślona tematem pracy została podzielona na cztery rozdziały. Podstawą takiej struktury stało się kryterium chronologiczne, dzięki czemu podział pracy jest uzasadniony. Pierwszy rozdział omawia genezę przedtrydenckiego kalendarza śląskiego i analizuje czynniki wpływające na jego powstanie. Interesująca jest analiza klasyfikacji obchodów liturgicznych, które na Śląsku były inne niż w pozostałych diecezjach polskich oraz w krajach sąsiednich (tylko w diecezji wrocławskiej stosowano ryt potrójny — *triplex*).

W drugim rozdziale autor zajął się rozwojem kalendarza do czasów reformy trydenckiej (XVI w.), zestawił i przeanalizował obchody ku czci świętych, jakie przypadały w tym czasie na każdy dzień roku. Ten rozdział wymagał wyjątkowo dokładnych i trudnych badań mediewistycznych, gdyż analizę dziejów kultu poszczególnych świętych trzeba było oprzeć głównie o średniowieczne rękopisy liturgiczne (głównie w bibliotekach wrocławskich przebadanych zostało około 90 liturgicznych kodeksów, przeważnie z XIV i XV w.). Autor najwięcej uwagi poświęcił kultom rodzimym. Szczegółowa jednak analiza przedtrydenckiego kalendarza śląskiego wykazała, że kryteria doboru świętych były bardzo złożone i nie zawsze czytelne. Na podkreślenie zasługuje udokumentowana teza stwierdzająca wyjątkowe bogactwo średniowiecznego kalendarza śląskiego.

W kolejnym rozdziale zostały przedstawione kryteria reformy trydenckiej kalendarza. Autor analizuje ich wpływ na kształt kalendarza wrocławskiego. Rzymska centralizacja liturgii staje się widoczna również w potrydenckim kształcie kalendarzy lokalnych, w tym również na Śląsku. Początkowe zubożenie ilości świętych zostało jednak wzbogacone w kolejnych edycjach ksiąg liturgicznych, zwłaszcza w mszalach i brewiarzach, do których dołączano również obchody lokalne.

Ostatni rozdział analizuje modyfikacje dziewięciu kolejnych *Proprium Sanctorum* Kościoła wrocławskiego od XVII do końca XIX w. Autor omówił proces wprowadzania do kalendarza nowych kultów, których było w sumie 25. Były to przede wszystkim osoby duchowne, a tylko dwie należały do stanu świeckiego. Pewnym chyba przeoczeniem jest brak podsumowania ostatniego rozdziału, tym bardziej, że kończy je tabelaryczne zestawienie, z którego należało wyciągnąć końcowe wnioski, zwięźczone cały rozdział, a poniekąd całe opracowanie.

Monografia została napisana bardzo starannie, choć czasem pojawiają się drobne i nieliczne przeoczenia lub usterki, np. w wykazie skrótów dla wygody czytelnika należało wyjaśnić często przytaczany w przypisach skrót „BS” (nie każdy ma łatwy dostęp do *Wykazu skrótów Encyklopedii Katolickiej*). Wysoko jednak należy ocenić stronę formalną opracowania. Autor formułuje wnioski poprawnie i precyzyjnie, zwłaszcza cenne są wnioski podsumowujące (z wyjątkiem ostatniego rozdziału). Autor skupił swoje badania nad rozwojem kalendarza liturgicznego świętych do czasu reformy papieża Piusa X, celowo zatem pominął dalsze jego dzieje, łącznie z ostatnią reformą kalendarza Soboru Watykańskiego II. Dlatego przy lekturze opracowania odczuwa się pewien niedosyt, ale należy żywić nadzieję, iż autor w wyniku dalszych badań dokończy dzieła, wpisując się tym samym do grona najlepszych znawców dziejów liturgii na Śląsku. Opracowanie może ponadto stanowić wzorzec do podjęcia podobnych tematów badawczych w innych diecezji polskich.

Ks. Helmut Jan Sobeczko

FIORAMONTI Stanislao (red.), *Innocenzo III: Sermoni (Sermones)* (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica 44), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2006, ISBN 88-209-7804-0.

Powyższa książka ukazała się jako XLIV tom w serii wydawniczej pod redakcją profesorów Fakultetu Teologicznego Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie (UPS) i ks. Manlio Sodiego i zmarłego już ks. Achille Marii Triacchiego. Na całość serii składa się: *Monumenta Liturgica Concilii Tridentini* obejmujące: *Pontificale Romanum (1595–1596)*, *Missale Romanum (1570)*, *Breviarium Romanum (1568)*, *Caeremoniale Episcoporum (1600)*, *Rituale Romanum (1614)* i *Martyrologium Romanum (1584)*, które stanowią pierwsze sześć tomów. Część druga obejmuje tomy od 7 do 44 i nosi wspólną nazwę *Monumenta Studia Instrumenta Liturgica*.

Tom XLIV jest pierwszym włoskim wydaniem kazań (*Sermones*) papieża Innocentego III, żyjącego w latach 1160–1216. Lotar z Seni został papieżem 8 stycznia 1198 r. i przyjął imię Innocentego III. Był on wybitnym kontynuatorem reformy gregoriańskiej, dążył między innymi do wzmocnienia władzy papieskiej i uniezależnienia duchowieństwa od władzy świeckiej, dokonał reformy Kurii Rzymskiej, pragnął odnowy życia zakonnego. Zwołał Sobór Laterański IV (1215), był organizatorem IV i V wyprawy krzyżowej.

Książka jest dwujęzycznym dziełem, które zawiera 79 mów Innocentego III, które Stanislao Fioramonti zaczerpnął ze zbioru: J.P. Migne (red.), *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. Zbiór *Sermones* Innocentego III podzielony jest na 4 grupy: pierwsza, zawierająca 29 mów, odwołuje się do układu roku liturgicznego od Adwentu do okresu po Zesłaniu Ducha Świętego; druga grupa to 31 mów na wspomnienia własne o świętych; trzecia grupa składa się z 12 mów na wspomnienia wspólne o świętych; ostania grupa zawiera mowy różne: po dwie przeznaczone na konsekracje biskupa i papieża, jedną wygłoszoną do zakonników klauzurowych i dwie wygłoszone z okazji Soboru Laterańskiego IV.

Obszerna przedmowa, której autorem jest prof. Ottarino Pasquato, przybliży nam kontekst historyczno-kościelny, kulturowy epoki, w której żył i działał papież Innocenty III. Dokładnie opisuje samą postać Innocentego III, jego główne dzieła, ale także założenia homiletyki tego czasu ujmowanej jako *ars predicandi*.

Stanislao Fioramonti nie tylko z wielką dokładnością dokonał przekładu *Sermones* Innocentego III z łaciny na język włoski, ale także we wstępie do dzieła przybliży nam jeszcze bardziej samego Innocentego jako kaznodzieję, motywy, które nim kierowały przy powstawaniu *Sermones*, opinie o Innocentym III jako mówcy, przybliży nam adresatów, do których papież kieruje swoje mowy, i czas, w którym te mowy powstały.

Na uwagę zasługuje także dodatek M. Sodiego, grupujący poszczególne mowy według roku liturgicznego z bogatymi odnośnikami do tekstów liturgicznych użytych w mowach przez tego papieża.

Ks. Zbigniew Adamiak

Agenda liturgiczna. Opracowanie zbiorowe Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej, Katowice: Księg. św. Jacka, Drukarnia Archidiecezjalna 2005², 638 s., indeks, ISBN 83-7030-462-1.

Po raz drugi wydano znaną i używaną od 1987 r. nie tylko w archidiecezji katowickiej agendę liturgiczną, niezwykle przydatną w praktyce duszpasterskiej, uwzględniając w tym wydaniu nowe księgi liturgiczne i nowe dokumenty dotyczące liturgii. Składa się ona z siedmiu części i dodatku: część I: *Nabożeństwa eucharystyczne i kult Najświętszego Serca Pana Jezusa* zawiera propozycje modlitw przeznaczonych na adoracje Najświętszego Sakramentu i nabożeństwa do Serca Pana Jezusa; część II: *Nabożeństwa w roku liturgicznym* obejmuje nieszpory niedzielne oraz nabożeństwa na czas Adwentu, Narodzenia Pańskiego, Wielkiego Postu, Wielkanocy i na okres zwykły; część III: *Nabożeństwa maryjne* — oprócz nieszporów na uroczystości i święta maryjne — zawiera nabożeństwa majowe, różańcowe, do Matki Bożej Królowej Polski, Maryi Piekarskiej, Nieustającej Pomocy, Niepokalanego Serca Maryi; oddzielnie umieszczono akty oddania i zawierzenia Najświętszej Maryi Pannie, a także wezwania i liczne modlitwy; część IV: *Kult świętych* zawiera wybór modlitw i wezwań do tych świętych, których kult w archidiecezji katowickiej jest szczególnie rozpowszechniony; część V: *Nabożeństwa związane z udzielaniem sakramentów i wydarzeniami w życiu wspólnoty parafialnej* obejmuje nabożeństwa na czas przygotowania do przyjęcia sakramentu chrztu, bierzmowania, I Komunii Świętej, a także na Dzień Chorych oraz obrzęd wprowadzenia nowego proboszcza, wizytację kanoniczną, obrzędy dla parafialnych grup liturgicznych, pielgrzymkę i odpust parafialny; część VI: *Nabożeństwa okolicznościowe* zestawia propozycje nabożeństw na dni modlitw w wyznaczonych intencjach oraz nabożeństw związanych z obchodami rocznic i uroczystymi dniami kalendarza świeckiego; część VII: *Litanie* gromadzi litanie do publicznego odmawiania; dodatek zawiera wyznania wiary, przy-

sięgę wierności, obrzęd przyjęcia osoby ochrzczonej do pełnej jedności z Kościołem katolickim oraz hymny i suplikacje.

Eucharystia w życiu Kościoła (Kościół w Trzecim Tysiącleciu 4), Andrzej ŻĄDŁO (red.), Katowice: Księg. św. Jacka 2005, 352 s., ISBN 83-7030-461-3.

Treść: MOKWA Ignacy, *Eschatologiczny wymiar ludzkiego życia*, s. 7–18; MISZTAL Wojciech, *Życie, duchowość chrześcijańska i Eucharystia*, s. 19–51; CZERWIK Stanisław, *Sprawowanie Eucharystii w dniu Pańskim*, s. 52–73; KUCZA Grzegorz, *Personalistyczny wymiar Eucharystii*, s. 74–83; SŁOMKA Jan, *Praktyka eucharystyczna w starożytności. Wybrane świadectwa*, s. 84–100; SOBECZKO Helmut Jan, *Pełne i owocne uczestnictwo w Eucharystii*, s. 101–123; TWARDY Jan, *Słowo Boże w celebracji Eucharystii*, s. 124–147; ŻĄDŁO Andrzej, *Eucharystia w duszpasterskim posłannictwie Kościoła*, s. 148–171; CELARY Ireneusz, *Eucharystia źródłem i szczytem ewangelizacji*, s. 172–192; GÓRECKI Jan, *Eucharystia w fenomenie pielgrzymkowym*, s. 193–205; RUSIECKI Mieczysław, *Eucharystia w katechezie*, s. 206–241; KLICH Anna Emmanuela OSU, *Akcenty katechetyczne w nauczaniu Kościoła na Rok Eucharystii*, s. 243–255; BARTOSZEK Antoni, *Eucharystia jako istotny element duchowego oraz moralnego wymiaru opieki paliatywnej*, s. 256–277; SAKOWICZ Eugeniusz, *Eucharystia — sakrament wolności chrześcijan w aktualnym kontekście społeczno-politycznym Europy*, s. 278–299; SIELEPIN Adelajda CHR, *Eucharystia — „przedziwny” sakrament życiowego optymizmu*, s. 300–315; KRĘTOSZ Józef, *Kult eucharystyczny w archidiecezji lwowskiej*, s. 316–336.

KRAKOWIAK Czesław, *Bierzmowanie. Sakrament inicjacji chrześcijańskiej*, Lublin: Gaudium 2005, 207 s., bibliogr., ISBN 83-89659-36-0.

Publikacja jest wieloaspektowym omówieniem sakramentu bierzmowania, uwzględniającym także źródła liturgiczne i aktualnie obowiązujące księgi liturgiczne, z zamysłu autora mającym wspomóc duszpasterskie nauczanie o tym sakramencie. Opiera się na źródłach biblijnych, patrystycznych i liturgicznych, a także wypowiedziach Magisterium Kościoła. Kolejne części zajmują się najpierw problemem istoty i znaczenia całej inicjacji chrześcijańskiej, przedstawia historię i liturgię sakramentu bierzmowania, jego teologię, by ukazać także bierzmowanie w innych Kościołach chrześcijańskich: prawosławnym, anglikańskim i wspólnotach protestanckich.

LASZCZAK Mirosław, *Historia różańca*, Kraków: Wydaw. WAM 2006, 259 [2] s., bibliogr., ISBN 83-7318-603-4.

Pozycja ta, przeznaczona dla szerokiego kręgu odbiorców, przybliży dzieje tej popularnej, medytacyjnej modlitwy. Autor ukazuje najpierw źródło samej nazwy „różaniec”, jak i modlitwy powtarzalnej, a także genezę pobożności maryjnej. Następnie w kolejnych rozdziałach opisuje formowanie się modlitwy różańcowej, jej znaczenie na przestrzeni dziejów, zwłaszcza w trudnych dla Kościoła momentach historii, aż po współczesne czasy, w których modlitwa ta pozostaje niezwykle aktu-

alna i zalecana przez wielkie autorytety, by wspomnieć papieża Jana Pawła II. Treść książki przeplatają krótkie myśli zaczerpnięte od wielkich postaci dziejów Kościoła, fragmenty ich życiorysów i opowiadania obrazujące znaczenie modlitwy różańcowej.

Leksykon liturgii, Bogusław NADOLSKI TChr (opr.), Poznań: *Pallottinum* 2006, 1762 s., ISBN 83-7014-531-0.

Do tej pory w języku polskim, w przeciwieństwie do państw Europy Zachodniej i USA, nie było obszerniejszego słownika liturgicznego. Niniejszy leksykon, opracowany w całości przez jednego autora, uzupełnia ten brak. Ponad 1700 haseł, uporządkowanych pośrednią metodą tematyczno-hasłową, koncentrujących się na teologii liturgii po *Vaticanum II*, uzupełnionych rycinami, przybliży podstawową wiedzę liturgiczną. Najważniejsze hasła przedstawione zostały bardzo obszernie, z ukazaną genezą, rozwojem historycznym i znaczeniem w odnowionej liturgii. Cennym uzupełnieniem jest dodana do każdego z haseł literatura polska i zagraniczna, mogąca służyć uzupełnieniu informacji w konkretnym przedmiocie.

NADOLSKI Bogusław, *Eucharystia. Jej miejsce i rola w życiu chrześcijanina*, Kraków: Wydaw. WAM 2006, 98 [1] s., ISBN 83-7318-617-4.

Autor opisuje Eucharystię z perspektywy jej twórczego wpływu na człowieka, który pomaga mu stawać się osobą, „bardziej być” Centrum liturgii Kościoła stanowi celebrowanie misterium paschalnego Chrystusa, ale w jej sercu znajduje się także człowiek stworzony i ukochany przez Boga. Stawanie się „bardziej człowiekiem” poprzez celebrowanie liturgiczne dokonuje się najpierw w otwarciu na transcendencję, obdarowaniu nową tożsamością i doświadczeniem nowego rodzaju wspólnoty. Autor wskazuje następnie na ścisłą więź istniejącą pomiędzy misterium Wcielenia a misterium paschalnym. Wcielenie było pierwszym misterium życia Chrystusa i bez niego nie byłoby Eucharystii. Aby celebrowanie liturgiczne mogło spełnić swoją rolę, konieczne jest postawienie nowych zadań dla formacji liturgicznej, która ma nie tylko być przekazem informacji, ale powinna człowieka uzdolnić do liturgii.

Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. Z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego, Rzym 2002 oraz wskazania Episkopatu Polski, Poznań: *Pallottinum* 2006, 132 [1] s., ISBN 83-7014-540-X.

Wydawnictwo *Pallottinum* wydało jako osobną publikację tekst *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego*, które to wprowadzenie obowiązuje w Polsce od 25 lutego 2004 r. Ponadto dołączono *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania „Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego”*, które przyjęte zostały na 331. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski 3 marca 2005 r., jak i tabelę pierwszeństwa dni liturgicznych i tabelę świąt ruchomych.

Oratio universalis, Mateusz MATUSZEWSKI (opr.), Ząbki: *Apostolicum* 2005, 600 s., ISBN 83-7031-484-8.

Znana od czasów apostoelskich modlitwa powszechna po Soborze Watykańskim II stanowi na powrót integralną część liturgii Mszy św. Autor niniejszej publikacji ukazuje najpierw krótko znaczenie modlitwy powszechnej, jej historię i sposób sprawowania. Następnie podaje cały szereg tekstów do liturgicznego wykorzystania podzielonych, na wzór Mszału Rzymskiego, na poszczególne okresy roku liturgicznego, wspomnienia świętych, Msze obrzędowe i okolicznościowe, a także Msze wotywne i za zmarłych.

RADECKI Aleksander, *Z Chrystusem Ukrzyżowanym*, t. II, Wrocław: Wydaw. św. Antoniego 2006, 222 [1] s., ISBN 83-88598-54-6.

Książka jest kontynuacją wydanych trzy lata wcześniej rozważań do nabożeństw drogi krzyżowej. Autor umieścił w niej 9 cykli rozważań dla różnych grup, które w większości wykorzystane były podczas spotkań z wiernymi. Ponadto umieszczone zostały trzy mało jeszcze w Polsce znane nabożeństwa oparte na tekstach biblijnych, a inspirowanych pobożnością ludową: Droga Światła, Droga Krwi i Droga Matki, mogące służyć zarówno nabożeństwom dla większych grup, jak i dla osobistej pobożności. Uzupełnieniem książki jest wykaz i podstawowe informacje na temat kalwarii na terenie archidiecezji wrocławskiej i diecezji świdnickiej — czynnych i już nie istniejących.

Radośnie wielbimy Stwórcę. 2 x 12 pomysłów na Msze św. dla małych dzieci i ich rodzin na cały rok, Rosi MITTERMEIER (opr.), tł. Rita Malcher, Kielce: *Jedność* 2005, 116 s., ISBN 83-7442-033-2.

Książka jest wynikiem współpracy zespołu przygotowującego nabożeństwa dla dzieci w bawarskiej parafii Garching, w której co miesiąc sprawowane jest nabożeństwo dla małych dzieci i ich rodzin. W pierwszej jej części umieszczono cały szereg istotnych praktycznych wskazówek służących przygotowaniu nabożeństw dla osób angażujących się w dobór tekstów i pieśni oraz wyjaśnienie struktury Mszy św. W drugiej umieszczono 24 wzory nabożeństw przeznaczonych na kolejne miesiące roku kościelnego.

Zwycięzca śmierci. Teksty liturgiczne i komentarz na Wielki Tydzień i Oktawę Wielkanocy (Pomoce Duszpasterskie 5), Helmut J. SOBECZKO (red.), Opole: Wydaw. Świętego Krzyża 2005³, 332 s., ISBN 83-7342-064-9.

Jest to kolejne wydanie bardzo cenionej publikacji przeznaczonej do obchodu szczytu całego roku liturgicznego — Wielkiego Tygodnia. Zawiera teksty liturgiczne Mszy i nabożeństw tego czasu liturgicznego, począwszy od Niedzieli Palmowej do II Niedzieli Wielkanocy, wraz z propozycjami śpiewów liturgicznych z ich zapisem nutowym. Ponadto w dodatku umieszczono teksty liturgii godzin dla Truduum Paschalnego. Publikacja skierowana jest nie tylko do duszpasterzy, ale również jako pomoc dla osób zaangażowanych w przygotowanie liturgii tego szczególnego czasu, a także do wiernych, pragnących bardziej głęboko przeżyć tajemnice paschalne.

MUZYKA KOŚCIELNA

BAKOWSKI-KOIS Dariusz, *Zagadnienia sonorystyczno-wykonawcze iberyjskiej muzyki organowej XVII stulecia* (Prace Habilitacyjne 1), Kraków: Wydaw. Akademii Muzycznej w Krakowie 2006, 117 s., ISBN 83-87182-63-X.

Rozprawa habilitacyjna koncertującego organisty D. Bakowskiego-Koisa, dotycząca mało znanej i dopiero odkrywanej XVII-wiecznej muzyki iberyjskiej, głównie organowej, ujęta została w dziewięć rozdziałów: (I) *Esencja stylu: czotowi kompozytorzy siedemnastowiecznej iberyjskiej muzyki organowej. Od tradycji renesansowej po epokę schyłku i redukcji*; (II) *Dyspozycja: specyfika obsady. Rozwój dawnego iberyjskiego instrumentarium organowego*; (III) *Konsekwencja dyspozycji: rejestracja. Rozwój możliwości kolorystycznych i dynamicznych. Teoria a praktyka*; (IV) *Transmisja barwy i brzmienia. Praktyczne możliwości realizacji zagadnień rejestracyjnych dawnej hiszpańskiej i portugalskiej literatury organowej na organach prowadzenia starofrancuskiej*; (V) *Modus wydobywania dźwięku: palcowanie. Aplikatura dawnej iberyjskiej muzyki klawiszowej. Ówczesne zalecenia a obecna praktyka*; (VI) *Konsekwencja aplikatury: artykulacja*; (VII) *Specyfika ornamentyki dawnej iberyjskiej muzyki organowej*; (VIII) *Tempo: signum temporum. Zagadnieniaagogiczne jako kluczowe spośród problemów wykonawczych obecnych w iberyjskiej muzyce organowej XVII stulecia*; (IX) *Niekonsekwencje zapisu. Problemy realizacji transkrypcji notacji dawnej w odniesieniu do dzisiejszej praktyki wykonawczej*.

Do książki dołączona została płyta CD z nagraniem iberyjskiej muzyki organowej XVII stulecia (A.C. Braga, S.A. de Heredia, J. Ximénez, F.C. de Arauxo, P. Bruna, J. Cabaniles, D. Xarava [y Bruna], R. da Conceição) w wykonaniu autora opracowania — D. Bąkowskiego-Koisa na organach kościoła Opatrzności Bożej w Katowicach-Zawodziu.

HLOND-CHLONDOWSKI Antoni, OGIERMAN-MAŃSKI Idzi, *Śpiewy ku czci świętej Cecylii patronki muzyki kościelnej na chór mieszany a cappella i na chór mieszany z towarzyszeniem organów* (Musica Sacra Polonorum. Ediditio Sanctae Hedvigi Reginae Dedicata), Kraków: Wydaw. Karmelitów Bosych 2006, 35 [2] s., ISBN 83-7305-164-3.

Kolejny zeszyt nut krakowskiego Wydawnictwa Karmelitów Bosych zawiera utwory ks. A. Hlond-Chlondowskiego (1884–1963) oraz ks. I. Ogiermana-Mańskiego (1900–1996) skomponowane ku czci patronki muzyki kościelnej, św. Cecylii, które zostały opublikowane po raz pierwszy w Wydawnictwie Salezjańskim w Warszawie w 1933 r. (nakładem Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej). Na całość składa się sześć zwięzłych śpiewów ku czci św. Cecylii autorstwa ks. Chlondowskiego, przeznaczonych na czterogłowy chór mieszany z towarzyszeniem organów (w pierwszym utworze występuje dodatkowo partia *violino ad libitum*, zaś ostatni jest *a cappella*) oraz bardziej rozbudowany hymn do św. Cecylii *Pieśnią nad pieśnią uwielbia*

Pana ks. Mańskiego (także na chór mieszany z organami) do słów Marii Friedrich Brzozowskiej. Teksty wykorzystane przez ks. Chlondowskiego są zarówno łacińskie (1 — *Cantantibus organis*, 2 — *Sancta Caecilia*, 3 — *Regnum mundi*), jak i polskie (4 — *Wdzięczne dziś nucimy pienie*, 5 — *Cecylia święta*, 6 — *Niby echo spoza świata*).

Zawartość muzyczną uzupełnia wstępny komentarz ks. T. Przybylskiego, który zawiera podstawowe informacje o św. Cecylii, o kompozytorach publikowanych dzieł wraz z ich krótką analizą. Od strony zapisu nutowego wydanie przygotowała redaktorka całej serii, Wanda Gładysz.

HUDEK Wiesław, *Słowa dźwiękiem malowane. Wybór tekstów o muzyce*, Lublin: *Polihymnia* 2005, 268 s., ISBN 83-7270-356-6.

Pod koniec 2005 r. w wydawnictwie *Polihymnia* (Lublin) ukazała się książka ks. Wiesława Hudka z Katowic zatytułowana *Słowa dźwiękiem malowane. Wybór tekstów o muzyce*. Wstęp jest autorstwa ks. Ireneusza Pawlaka, zaś grafika — Janiny Kontny. Bardzo dobrze charakteryzuje omawianą publikację autor *Słowa wstępnego*, kiedy pisze, że biorąc do rąk najnowszą pozycję autorstwa ks. Wiesława Hudka czytelnik może doznać mieszanych uczuć. Z jednej bowiem strony przytłacza go jakby przypadkowy zbiór różnorodnych form literackich i utworów odbiegających od siebie tematycznie, z drugiej zaś poddać się musi urokowi owej wielobarwności, która niewątpliwie płynie z głębi duszy autora. Uderza zaś autentyzm i prawdziwa mądrość życiowa, której dziś wielu poszukuje po omacku w świecie przesiąkniętym agnostycyzmem i obojętnością (s. 5). Patrząc na tę pozycję od strony formalnej, mamy tu: eseje, artykuły naukowe i popularno-naukowe, homilie i kazania oraz konferencje rekolekcyjne, wiersze, całość zbioru wieńczą zaś wspomnienia. Wszystkie jednakże formy i gatunki, nawet te najbardziej — wydawałoby się — „odległe” od siebie, spajają muzyka i dźwięk, obecne wprost lub pośrednio w treści przedłożonej przez ks. Hudka. Objawiają się niejako w prawie każdym zdaniu. Jak pisze ks. Pawlak — są to po prostu pieśni, choć pozbawione konkretnych melodii (s. 6).

Autor jest kapłanem archidiecezji katowickiej, urodzonym w 1969 r. w Wodzisławiu Śląskim. W latach 1996–2003 studiował muzykologię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie się również doktoryzował. Po powrocie ze studiów do rodzimej diecezji, podjął szereg obowiązków związanych z muzyką kościelną. Ks. Wiesław Hudek dotychczas jest autorem trzech tomików poezji: *Zapisać na skraju serca*, *Śpiew duszy* oraz *Matecznik*. Opublikował ponadto liczne artykuły naukowe i publicystyczne.

Na szczególną uwagę omawianego opracowania zasługuje język autora. Jest to bardzo sprawne rzemiosło, bogate w metaforykę, porównania, pełne najbardziej wyszukanych ekwiwalentów słownych, co oczywiście wpływa na jakość i płynny przebieg narracji. Dzięki temu czytelnik prowadzony jest bardzo umiejętnie i konsekwent-

nie po problemach z pogranicza muzyki, kultury i sztuki w ogólności, które — według autora — wymagają dogłębnej refleksji.

Nie może również zabraknąć w niniejszym omówieniu kilku słów komentarza, który odnosić się będzie do warstwy poetyckiej, jaka zawarta została w *Słowie dźwiękiem malowanym*. Ks. Hudek—poeta zaprasza do swojego, brzmiącego dźwiękiem, świata („te dźwięki przykładam do serca” — s. 231). Można by rzec, że nie tyle słowo, ile bardziej muzyka gra w nim przysłowiowe pierwsze skrzypce. Każdy wiersz ma swój concept, a jego warstwa słowna wypływa niemal zawsze z najbardziej osobistych doświadczeń, przeżycia, emocji, radości i cierpienia („znalazłem się pod krzyżem / nuty drżą od bólu i strachu” — s. 234). Wrażliwość autora artykułuje jego indywidualność, kreując niejako nowe rozumienie, nową jakość, nową myśl opisywanych zdarzeń. Poezja ks. Hudka jest muzą wrażliwą i czułą na ból, cierpienie, odejście.

Kończąc tych kilka słów omówienia pozycji *Słowo dźwiękiem malowane*, odwołajmy się raz jeszcze do *Słowa wstępnego* ks. I. Pawlaka, który proponuje, „aby — z uwagi na tematyczno-formalną mnogość — określić pozycję książkową ks. Wiesława Hudka mianem debiutu, dodajmy: debiutu udanego. Wzbudza on nadzieję na pojawienie się dalszych, coraz doskonalszych kompozycji literackich, które posłużą czytelnikom do osobistych refleksji nad otaczającym światem, nad sensem życia i śmierci, nad drogą, którą należy kroczyć, aby bezpiecznie dotrzeć do celu. A jest nim przecież najpierw spotkanie człowieka, potem zaś — poprzez niego — samego Boga” (s. 7).

Ks. Grzegorz Poźniak

JASIŃSKI T., *Jana Pawła II myśl o sztuce i dwanaście muzycznych kontrapunktów*, Lublin 2006, 115 s., ISBN 83-7270-439-2.

W ostatnim czasie polska literatura muzykologiczna wzbogaciła się o szczególnego rodzaju pozycję książkową, zatytułowaną *Jana Pawła II myśl o sztuce i dwanaście muzycznych kontrapunktów*. Książka została wydana w lubelskiej *Polihymnii*. Jej autor — Tomasz Jasiński, to jeden z najwybitniejszych polskich muzykologów. Jest absolwentem i długoletnim pracownikiem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie się również doktoryzował w 1996 r. Obecnie związany jest z dwoma ośrodkami naukowymi — Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej oraz Uniwersytetem Jagiellońskim. Jego szczególna znajomość problematyki muzyki dawnej, zasad retoryki muzycznej oraz szeroko pojętych reguł kontrapunktu zaowocowała dotychczas opublikowaniem kilkudziesięciu artykułów i recenzji oraz licznych haseł bibliograficznych, m.in. w *Encyklopedii Muzycznej PWM*, ale również wydaniem prezentowanej książki, która jest *sui generis* pomnikiem „wzniesionym” dla upamiętnienia rocznicy śmierci papieża Jana Pawła II. Autor omawianej publikacji wskazuje we wstępie, iż Ojciec Święty Jan Paweł II pozostawił ważną, niezwykle

cenną refleksję na temat sztuki. Nie przedstawił jej w formie zwięzłego syntetycznego opracowania, ale wyłożył ją na łamach wielu różnych tekstów poświęconych kulturze i sztuce, rozpatrywanych zwykle w kontekście spraw wiary i duchowych aspektów życia człowieka. Myśl papieża jest nie do pominięcia przynajmniej z dwóch względów. Po pierwsze — pochodzi od Autorytetu. Po wtóre — jest refleksją bardzo wyrazistą i interesującą, pociągającą, prawdziwie inspirującą, wobec której każdy człowiek sztuki — każdy kochający sztukę — będzie chciał zająć stanowisko (s. 8–9). To właśnie fascynacja osobą Jana Pawła II leży u początków powstania tej unikalnej w polskiej literaturze muzykologicznej pozycji, a erudycja i wrażliwość autora, piękno jego języka, jasność toków myślowych, płynność narracji, nadzwyczajna znajomość poezji — sztuki w ogólności oraz filozofii, powodują, że pozycja ta należy do unikalnego wręcz rodzaju na swoim gruncie książek, które czyta się przysłowiowym „jednym tchem”

Całość treści została podzielona na trzy rozdziały. W pierwszym — zatytułowanym *Myśl*, autor niejako prowadzi czytelnika po ścieżce transcendentalistów do Boga. Nie jest to jednak taka zwykła wędrówka. Musi ona bowiem spełniać uprzednio zamierzone przez autora warunki: ścieżka wiedzie przez krainę sztuki, a przewodnikiem w tej krainie jest myśl Jana Pawła II. Jak pisze autor: „sztuka — autentyczna, naznaczona prawdą i pięknem, wypływająca z głębi człowieka — w różny sposób dotyka sfery wiary. Ma wprowadzić zupełnie inną naturę aniżeli wiara (...), niemniej może ona jednak wejść w intensywny kontakt ze światem wiary, otworzyć przed człowiekiem horyzonty religijnej kontemplacji i wymiary transcendencji, przynieść doświadczenie Boga” (s. 17).

Szczególne miejsce w omawianej rozprawie zajmuje najobszerniejszy ze wszystkich części (61-stronnicowy) rozdział drugi, zatytułowany *Muzyka*. Jest to zbiór dwunastu kontrapunktów. Przyjrzyjmy się teraz pokrótce kolejnym kontrapunktom, ze względu na ich kapitalne znaczenie dla całości publikacji Tomasza Jasińskiego. Kontrapunkt I to opatrzone bogatym zestawem muzycznych przykładów nutowych (19 wyciągów partyturowych) oraz pięcioma ilustracjami, emanacje piękna, które *par excellence* rodzi muzyka. W tej części drugiego rozdziału niejako zamarło słowo pisane, „rozbrzmiewa” zaś muzyczna partytura i obraz. Kontrapunkt II, zatytułowany *Wyznania*, to próby nazywania słowem (werbalna definicja) tajemnicy muzyki, które to próby podejmowano na przestrzeni wieków, począwszy od chrześcijańskiej starożytności (św. Augustyn) na współczesności skończywszy (A. Nikodemowicz, K. Wiłkomirski, M. Tomaszewski). Z kolei Kontrapunkt III — *Universe Symphony*, odwołuje się do szkiców *Symfonii Wszechświata* Charlesa Ivesa, gdzie można ujrzeć — jak pisze autor omawianej publikacji — krok w stronę metafizyki, skłaniający człowieka do rozmyślań o istocie świata, jego genezie, naturze, eschatologicznym losie i samym Stwórcy. Ives postawił zarazem swoim dziełem pytania o interpretacyjne granice języki sztuki (s. 56). W Kontrapunkcie IV rozbrzmiewa *Wołanie*, które

jest pytaniem o sens powrotów do smutnych epizodów naszego życia i sens tęsknoty za utraconym rajem. Autor egzemplifikuje swoje tezy utworem *Mother Johna Lenona*, z płyty *Plastic Ono Band*, Apple 1970. Kolejny, Kontrapunkt V to *Muzyczne kadry z Powstania Warszawskiego*, które uświadamiają nam, czym dla człowieka może być muzyka. Odpowiedź — w opinii autora — wydaje się być jednoznaczna: w chwilach najgorszych, gdy rozgrywa się tragedia, trwa walka o życie i przetrwanie, okazuje się ponad wszelką wątpliwość, że jest ona nieodpartym przymusem duszy, ratującym ludzką godność i człowieczeństwo (s. 61). Punktem wyjścia w rozważaniach Kontrapunktu VI — *Wariacje, Improwizacje. Dialog z Nieskończonością*, jest refleksją nad historycznie ujętą techniką wariacyjną i fenomenem improwizacji. Rozważania prowadzą do odkrycia wymykającej się werbalnym ujęciom wielości. Ona zaś unaocznia te właściwości postaw artystycznych, które wiodą muzyka do bezgranicznego zainteresowania obranym tworzywem, do ustawicznej penetracji wewnętrznych zależności struktury dźwiękowej, tkwiących w niej możliwości (s. 63). W Kontrapunkcie VII — *Chopin. Polska tożsamość* autor opiera swoją myśl o absolutnie powszechne, ponadnarodowe (totalne?) *polonicum* — twórczość muzyczną Fryderyka Chopina, która wymyka się estetycznemu i artystycznemu aparatowi pojęciowemu, egzystuje bowiem w przestrzeni wyższych uczuć i ponadindywidualnej świadomości. Być może dlatego może ją opisać jedynie poezja. Rozważania tej części omawianej publikacji kończą fragmenty *Ballady wawelskich arkad* Karola Wojtyły. Kontrapunkt VIII — *Hegel o muzyce*, to opis „sposobów” wnikania struktury muzycznej w człowieka, w jego wnętrze (duszę). W Kontrapunkcie IX rozbrzmiewa prosta i piękna pieśń kościelna (*Upadnij na kolana* A. Freyera). Z kolei Kontrapunkt X to poetycko-muzyczna struktura zatytułowana *Wielka Kerygma*. W warstwie poetyckiej rozbrzmiewa perykopa z Apokalipsy św. Jana (Ap 19, 1.6-7), zaś w warstwie muzycznej — *Alleluja* z oratorium *Mesjasz* J.F. Haendla. W Kontrapunkcie XI — *Bach i Eggebrecht* — autor analizuje słowami Hansa Heinricha Eggebrechta (*Bachs Kunst der Fuge. Erscheinung und Deutung*, München–Meinz 1988³) ostatni, niedokończony *Contrapunctus* J.S. Bacha ze zbioru *Kunst der Fuge*. Całość rozważań II rozdziału wieńczy Kontrapunkt XII — *Dedykacja*. Zawiera on fragment utworu na chór mieszany *a capella* Henryka Mikołaja Góreckiego *Totus Tuus*, op. 60.

Trzeci rozdział omawianej publikacji nosi tytuł *Myśl — Transpozycja*. Autor po zaprezentowaniu w pierwszym rozdziale jakiejś nadrzędnej myśli (muzycznego tematu?) i po jej przepracowaniu (wariacyjnym? improwizacyjnym?) w szeregu kontrapunktów, zaprasza teraz czytelnika do finalnego odczytania tejże myśli — niejako w nowej, chciałoby się rzec, „wrażliwszej” tonacji. Autor proponuje czytelnikowi cztery drogi transpozycji: przez piękno, z miłością, poznanie (muzyka oznacza introspekcję, czyli wejrzenie w siebie; prowadzi do aktu poznawczego) oraz ku wierze, ku Bogu. Nie ma najmniejszych wątpliwości, że przepracowana muzycznie i raz jesz-

cze zaprezentowana — w tej części omawianej publikacji — myśl o sztuce papieża Jana Pawła II jeszcze wyraźniej i dogłębniej komunikuje swoje nakierowane na Transcendencję treści.

Tomasz Jasiński postawił we *Wstępie* do swojej książki następujące pytania: Czy — i jak — „wielkiej” interpretacji estetycznej, filozoficznej, niekiedy prawdziwie radykalnej, bezkompromisowej, sięgającej niemal transcendencji, odpowiadają „małe” działania artysty, poety, malarza, muzyka? Czy jesteśmy w stanie wykryć i w miarę racjonalnie udowodnić w dziele artystycznym — w arcydziele — spełnianie się owych wzniosłych i najgłębiej przenikających jaźń ludzką atrybutów sztuki, jakie widzi w niej myśliciel? Pytania te być może pozostały bez odpowiedzi. Z rozważań autora przebija jednakże m.in. ten wniosek, że choć konfrontacja z faktem artystycznym jest trudna, to prowadzi ona jednak zawsze do głębszego zrozumienia sztuki: uwrażliwia. Podobnie ma się sprawa z wizją sztuki i kultury, która wyłania się z myśli papieża Jana Pawła II. Wizja ta odwołuje się do artystycznego autoświadectwa, a kreśląc przed czytelnikiem metafizyczne horyzonty, wskazuje na Transcendencję.

Ks. Grzegorz Poźniak (Opole)

Muzyka liturgiczna w Kościele katowickim 1925–2005. Materiały pomocnicze do I Archidiecezjalnego Kongresu Muzyki Liturgicznej wydane staraniem Komisji Muzyki Sakralnej oraz Oddziału Śląskiego PZChiO, Wiesław HUDEK (red.), Katowice: Polski Związek Chórów i Orkiestr 2005, 225 s., ISBN 83-88415-46-8.

Treść: HUDEK Wiesław, *Wprowadzenie*, s. 5–6; ZIMOŃ Damian abp, *Śpiewajmy i grajmy Panu (por. Ps 27,6). List pasterski o muzyce liturgicznej z okazji 80-lecia Kościoła katowickiego i Komisji Muzyki Sakralnej*, s. 7–10; PAWLAK Ireneusz, *Spór o pieśń w liturgii*, s. 13–26; WIT Zbigniew, *Zaangażowanie świeckich w postugi muzyczne w liturgii (schola, kantor, psalterzysta, chór, organista, instrumentalisci, wierni)*, s. 27–44; REGINEK Antoni, *Miejsce i znaczenie kościelnych zespołów śpiewających w liturgii po Soborze Watykańskim II*, s. 45–52; HUDEK Wiesław, *Prawodawstwo muzyczno-liturgiczne w periodyku diecezjalnym (1925–2005)*, s. 53–78; KASZUBA Danuta, *Archidiecezjalna Komisja Muzyki Sakralnej*, s. 81–101; WALICZEK Jan, *Polskie chorały śląskie w latach 1903–1968*, s. 103–120; KMAK Krzysztof, *Działalność kompozytorska ks. Roberta Gajdy*, s. 121–140; ADAMKO Rastislav, *Śpiewy uwielbienia*, s. 143–153; LISMAN Katarzyna, *Repertuar gregoriański w polskich śpiewnikach katolickich wydanych po Vaticanum Secundum*, s. 155–180; PATAS Krzysztof, *Nieszpory we współczesnej praktyce muzyczno-liturgicznej*, s. 181–194; ZIEMIAŃSKI Stanisław SJ, *Pieśni i piosenki religijne*, s. 195–200; TOKARCZYK Monika, *Liturgiczne i pozaliturgiczne funkcje litanii*, s. 210–212; ZAWADA Sławomir, *Treści liturgiczne w mass mediach*, s. 213–218.

POCIEJ Bohdan, *Z perspektywy muzyki. Wybór szkiców* (Biblioteka „Więzi” 184), Warszawa: Biblioteka „Więzi” 2005, 340 s., ISBN 83-60356-05-X.

Prezentowana pozycja stanowi zbiór najnowszych szkiców B. Pocięja — znanego muzykologa, filozofa i publicysty, który charakteryzuje je następująco: „Teksty starałem się dobrać i ułożyć tak, by obrazowały moje najistotniejsze poglądy na muzykę: jej historię i historiozofię, jej filozofię i związki z innymi dziedzinami.

Całość podzielona została na cztery części: (I) *Wprowadzenie do historii muzyki (Czym jest historia muzyki?; Dziedzictwo starożytności — muzyka jako system; Duch polifonii średniowiecza — muzyka jako konstrukcja; Monteverdi i przelom 1600 roku — dojrzewanie nowożytnej świadomości muzyki; Bach i apogeum dzieła muzycznego; Beethoven i nowa dialektyka formy; Mahler — w perspektywie przelomu; Rzut oka na muzykę XX w.); (II) Jedność muzycznej Europy (Gotycka i scholastyczna polifonia; Słowo i dźwięk; polifonia i humanizm; Nowy świat muzyki — wiek XVII; Muzyka i myśl oświecenia; Muzyczna duchowość romantyzmu); (III) Harmonia mundi (Sprzeczności i paradoksy albo dialektyka muzyki; Paradoksalna moc muzyki; Harmonia świata?; Dysonans; Złota epoka w dziejach muzyki i jej arcywzory; Romantyzm bez muzyki?; Pytania o inspirację; Kosmiczna symfonia Gustawa Mahlera; Intuicja i intelekt; Logika i wyobraźnia; Bach i Leibniz; Sztuka fugi; Inteligencja w dźwiękach; Muzyka wobec trzech porządków; Muzyka i mistyka); (IV) Sylwetki (Anton Webern; Witold Lutosławski; Andrzej Panufnik; Henryk Mikołaj Górecki; Andriej Tarkowski; Zygmunt Kubiak; Jarosław Marek Rymkiewicz).*

Polska muzyka religijna — między epokami i kulturami (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 2407), Krystyna TUREK, Bogumiła MIKA (red.), Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego 2006, 205 s., ISBN 83-226-1532-9.

Treść: TUREK Krystyna, MIKA Bogumiła, *Wprowadzenie*, s. 7–10; PATALAS Aleksandra, *Między sacrum a profanum. O dyskusji wokół pojęcia „styl kościelny” w pismach teoretycznych Marka Scacchiego*, s. 11–19; PRZYBYLSKI Tadeusz, *Polska muzyka kościelna od końca XVIII do początku XX wieku*, s. 20–31; STAWOWY Magdalena, *Śpiewnik religijny Agaty Michałeckiej z 1875 roku jako przykład kobiecej twórczości muzycznej*, s. 32–46; REGINEK Antoni, *Twórcy pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w XX wieku (na podstawie repertuaru „Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej”)*, s. 47–58; HUDEK Wiesław, *Muzyka liturgiczna w sanktuarium piekarskim 1925–2000*, s. 59–70; NAWROCKA-WYSOCKA Arleta, *Śpiewy religijne społeczności katolickich i protestanckich w zbiorach Instytutu Sztuki PAN*, s. 71–87; DAHLIG Piotr, *Przyczynek do badań ludowych śpiewów religijnych. Pasja choratowa na Spiszu*, s. 88–102; TUREK Krystyna, *Polska pieśń nabożna na Górnym Śląsku w ocenie Jana Kudery*, s. 103–113; ZIEMIAŃSKI Stanisław SJ, *Pieśni i piosenki religijne*, s. 114–130; KIWAŁA Kinga, *Elementy sakralne w wybranych utworach polskich kompozytorów współczesnych*, s. 131–140; MIKA Bogumiła, *„Psalmy Dawida” Edwarda Bogusławskiego*, s. 141–154; BOROWIECKA Renata, *Sekwencja „Stabat Mater” w interpretacji muzycznej kompozytorów Szkoły Krakowskiej: Machl, Penderecki, Bujarski*, s. 155–173; DRAUS Agnieszka, *Krąg infernalny i niebiański w „Raju utraconym” Miltona a Penderecki i Fry*, s. 174–187; KOCHAŃSKA Anna, *„Bogurodzica”*

w utworach instrumentalnych Józefa Świdra i Ryszarda Gabryśia, s. 188–194; SU-SUŁ Dorota, *Muzyka religijna w ramach XII Dni Muzyki Kompozytorów Krakowskich „Confiteor”*, s. 195–205.

Prezentowana publikacja, jak czytamy we *Wprowadzeniu*, „stanowi rezultat prze-myśleń i badań prowadzonych nad polską muzyką religijną z wielorakich perspektyw: muzykologicznej, historycznej, analitycznej, etnomuzykologicznej, folklorystycznej i socjologicznej” (s. 7). Tom ten stanowi kontynuację serii poświęconej badaniom nad religijną kulturą muzyczną w Polsce, prowadzonym w środowisku naukowym Instytutu Muzyki Uniwersytetu Śląskiego — Filii w Cieszynie, który zaprasza do współpracy teoretyków muzyki i muzykologów z różnych polskich środowisk naukowych. Wymiernym owocem tej współpracy są zarówno organizowane od kilku lat konferencje naukowe, jak i publikacje książkowe (poprzednio opublikowano pozycje: *Pieśń religijna na Śląsku. Stan zachowania i funkcje w kulturze*, Katowice 2004).

URBANEK-JAWOROWICZ Maja, *Sekwencja „Stabat Mater dolorosa” i jej ilustracja muzyczna. A. Vivaldi „Stabat Mater” G.B. Pergolesi „Stabat Mater”*, Poznań: Wydaw. Akademii Muzycznej im. I.J. Paderewskiego 2005, 50 [1] s., ISBN 83-88392-31-X.

Prezentowana publikacja to zwięzła, o charakterze popularnym, charakterystyka dwóch najbardziej znanych wielogłosowych opracowań tekstu sekwencji *Stabat Mater*. G.B. Pergolesiego i A. Vivaldiego. Całość składa się z trzech części: (I) *Zarys historyczny sekwencji „Stabat Mater dolorosa”*; (II) *Sekwencja „Stabat Mater dolorosa” jako źródło inspiracji muzycznych kompozytorów na przestrzeni wieków*; (III) *Kształtowanie ekspresji muzycznej i interpretacja „Stabat Mater” A. Vivaldiego oraz „Stabat Mater” G.B. Pergolesiego*. Do książeczki dołączona została płyta CD z nagraniem analizowanych kompozycji w wykonaniu A. Karasińskiej (sopran), M. Urbanek-Jaworowicz (mezzosopran) oraz zespołu instrumentalnego pod dyr. M. Sompolińskiego.

Wokół posługi organisty w parafii. Materiały z I sesji naukowej dla organistów i muzyków kościelnych diecezji płockiej, Piotr WIŚNIEWSKI (red.), Płock 2006, 89 s., ISBN 83-7270-437-2.

Tematyka posługi organisty w parafii była już treścią szeregu publikacji, artykułów, jak również sympozjów naukowych. Wydaje się jednak, iż pomimo wielu dotychczasowych prób opisanie i uporządkowanie tejże problematyki, jest to zagadnienie ciągle jeszcze bardzo rozproszone w polskiej literaturze muzykologicznej. Stąd też pozycja zredagowana przez ks. Piotra Wiśniewskiego (kapłan diecezji płockiej, dr muzykologii, referent ds. organistowskich Kurii Diecezjalnej w Płocku), która jest próbą zebrania i krytycznej selekcji podstawowych informacji opisujących posługiwanie organisty w muzyczno-liturgicznym życiu parafialnym, wydaje się być niezwykle pomocna i potrzebna. Wszelkie bowiem tego rodzaju syntezy są ubogaceniem polskiej literatury muzykologiczno-kościelnej. Wartym podkreślenia jest po-

nadto fakt, że książka *Wokół posługi organisty w parafii* wydana została w lubelskiej *Polihymnii* — wydawnictwie muzycznym prowadzonym przez Tomasza Orkiszewskiego — której aktywność na rynku muzyki liturgicznej jest w wymiarze Kościoła polskiego nie do przecenienia.

Omawiana pozycja książkowa jest rodzajem podręcznika (niezbędnika), który podejmuje najważniejsze tematy dotyczące posługi organisty w parafii. Generalnie rzecz biorąc, treść omawianej publikacji ma charakter bardzo przystępny, można byłoby nawet powiedzieć: wręcz popularny, albowiem wymienieni w spisie treści autorzy skierowali swoje prelekcje bezpośrednio do muzyków–praktyków, zgromadzonych na I Sesji dla Organistów i Muzyków Kościelnych Diecezji Płockiej w dniu 20 maja 2006 r. w Płocku. Prezentowana publikacja jest owocem tejże sesji, a poszerzona została o dwa dodatkowe artykuły. Generalnie rzecz biorąc, wydaje się, że całość treści została podzielona na trzy (a nie dwie — jak sugeruje autor *Wprowadzenia*) części.

Pierwsza to dwa referaty: *Zadania organisty w świetle odnowionej liturgii po Soborze Watykańskim II* ks. Piotra Wiśniewskiego oraz *Odpowiedzialność organisty w zakresie właściwego utrzymania organów* ks. Franciszka Koeniga. Ks. Wiśniewski słusznie porządkuje mnogość zadań i obowiązków organisty, umieszczając je w dychotomicznie ujętej klasyfikacji: funkcje organisty w liturgii i poza liturgią. Swoje tezy opiera głównie, aczkolwiek nie jedynie, na literaturze autorstwa jednego z największych autorytetów polskiej posoborowej muzykologii kościelnej, którym jest ks. Ireneusz Pawlak. Z kolei ks. Franciszek Koenig omawia zagadnienia poświęcone trosce muzyka kościelnego–instrumentalisty o powierzone mu organy, które mają być miejscem oraz narzędziem jego pracy. Wydaje się, że choć tematykę tę cechuje znaczna doza oczywistości, to jednak fakt, iż współczesna fachowa literatura w zasadzie nie podejmuje tych jakże ważkich zagadnień, jest absolutnie wystarczającym argumentem, uzasadniającym celowość opisywanych prawideł właściwego utrzymania organów przez organistę parafialnego.

Na drugą część omawianej publikacji składają się skrótowe, syntetyczne opracowania, dotyczące zasad doboru śpiewów liturgicznych (ks. C. Bodzon — *Zasady doboru pieśni liturgicznych do poszczególnych części Mszy Świętej*) oraz kwestii formalno-prawnych związanych z zatrudnieniem organisty w parafii (ks. A. Nowicki — *Kwestie prawne związane z zatrudnieniem i pracą organisty w parafii*). Opracowanie zasad kształtowania repertuaru pieśniowego na celebracje eucharystyczne, które w omawianej publikacji zaproponował ks. Bodzon, wydaje się być jednak na zbyt pobieżne. 4-stronnicowe ujęcie zagadnienia podzielono na 5 części (nie licząc wstępu i zakończenia): zasady ogólne, śpiewy podczas procesji wejścia, śpiew na przygotowanie darów, śpiew na procesję komunijną oraz pieśń na uwielbienie. Każda z części zaś to ledwie kilka zdań, którym zabrakło zgłębienia i opatrzenia przykładami. W związku ze szczególną aktualnością drugiego tematu, warto zwrócić baczniejszą uwagę w niniejszym omówieniu na tę problematykę. Autor (praw-

nik–kanonista, kanclerz Kurii Diecezjalnej w Toruniu) kompetentnie i szczegółowo omawia kwestie zawierania umów o pracę oraz cywilnoprawne formy świadczenia pracy. Z uwagi na fakt, że w Kościele polskim sytuacja formalnoprawna pracowników parafii, a szczególnie muzyków kościelnych, ciągle jeszcze szwankuje i radykalnie domaga się prawnej sanacji, to w tej sytuacji artykuł ks. Nowickiego wydaje się być niezwykle potrzebnym. Tego rodzaju opracowań ciągle jeszcze brakuje. Stąd też wszelka aktywność, która promuje konieczność prawnej regulacji kwestii zatrudnienia muzyków kościelnych (jak zresztą szeregu innych „funkcyjnych” w parafii) i wskazuje szeroki wachlarz legalnych możliwości, jest absolutnie nie do przecenienia. Ks. Nowicki podzielił treść swojej prelekcji na trzy części: (1) *Ogólne wprowadzenie dotyczące zawierania umowy o pracę*, (2) *Zawieranie umów o pracę* oraz (3) *Cywilnoprawne formy świadczenia pracy*. Autor bez szczególnego wstępu i zakończenia, wychodząc od definicji pojęcia „stosunek pracy”, przystępnym językiem omawia wskazaną w tytule problematykę.

Z kolei trzecia część — wyraźnie oddzielona od pozostałych — to dwa przedruki, czyli wcześniej publikowane artykuły wykładowców Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego — ks. I. Pawlaka (*O pozycję organisty w parafii*) oraz ks. Z. Wita (*Zaangażowanie świeckich w muzyczne posługi wiernych w liturgii — schola, kantor, psalterzysta, chór, organista, instrumentalści, wierni*). Choć, jak już wspomniano, artykuły z tej części były wcześniej publikowane, to jednak fakt ich umieszczenia w treści książki sprzyja idei stworzenia takiej podręcznej pozycji dla organisty, której cechami będzie z jednej strony kompletne zestawienie najważniejszych tematów związanych z posługą muzyka kościelnego, z drugiej zaś — odwołanie się do autorytetów muzyczno-liturgicznego prawodawstwa w Kościele polskim. Takimi są z pewnością ks. Ireneusz Pawlak oraz ks. Zbigniew Wit.

Za autorem *Wprowadzenia* — ks. D. Brzezińskim, wypada wyrazić nadzieję, że omawiana pozycja będzie rodzajem naukowej pomocy „dla wszystkich, którym nie jest obojętne piękno śpiewu i muzyki liturgicznej” (s. 6). Jej rozwój i *par excellence* promocja możliwa jest jedynie na drodze wielowymiarowej *educatio continua*, któremu to celowi służyć ma omawiana publikacja.

Ks. Grzegorz Poźniak (Opole)

ŻEBROWSKI Marcin Józef (poł. XVIII w.), *Missa Pastoralis a Canto, Basso, Due Violini, Due Clarini con Organo* (Muzyka Jasnogórska – Musica Claromontana 1), Częstochowa: Klasztor OO. Paulinów Jasna Góra, Kraków: Polskie Wydaw. Muzyczne SA 2005, 90 [2] s., ISMN M-2740-0213-8.

BRIKNER Eryk OSPPE (1705–1760), *Vesperae pro toto anno a Canto, Basso, Due Violini, Due Clarini con Organo* (Muzyka Jasnogórska – Musica Claromontana 2), Częstochowa: Klasztor OO. Paulinów Jasna Góra, Kraków: Polskie Wydaw. Muzyczne SA 2005, 158 [2] s., ISMN M-2740-0217-6.

ELSNER Józef (1769–1854), *Missa F a Canto, Alto, Tenore, Basso, Due Violini, Violo, Bassi (Violoncello et Basso), Due Clarinetti, Due Corni con Organo* (Muzy-

ka Jasnogórska – *Musica Claromontana* 3), Hubert PROCHOTA (opr.), Częstochowa: Klasztor OO. Paulinów Jasna Góra, Kraków: Polskie Wydaw. Muzyczne SA 2005, 165 [2] s., ISMN M-2740-0215-2.

Pierwsze trzy tomy nowej serii *Muzyka Jasnogórska – Musica Claromontana*, która — jak czytamy w słowie wstępnym jednego z kierowników projektu, Andrzeja Kosowskiego, Redaktora Naczelnego PWM — zamierza „udostępnić zgromadzone w klasztorze [jasnogórskim — dop. red.] zbiory muzyczne w postaci drukowanych partytur oraz nagrań utworów. (...) Program wydawniczy oparty został na pierwszych światowych wydaniach utworów kompozytorów polskich i obcych związanych z Jasną Górą, kompozytorów niezwiązanych z klaszturem, których rękopisy przechowywane są na Jasnej Górze oraz utworach anonimowych, wątpliwego autorstwa, fragmentach i szkicach” (s. 3). Z kolei inicjator całego przedsięwzięcia, o. Nikodem Kilnar — Prezes Stowarzyszenia Kapela Jasnogórska, podkreśla, iż „inaugurując nową serię wydawniczą, poświęconą muzyce tworzonej oraz wykonywanej przez wieki w Klasztorze Ojców Paulinów na Jasnej Górze, pragniemy kontynuować dzieło odkrywania nieznanych kart polskiej kultury muzycznej. Mamy nadzieję, że kolejne publikacje nutowe będą się przyczyniać do coraz lepszego i bardziej wszechstronnego poznawania bogactwa tradycji muzycznych w Polsce, że zainteresują nie tylko muzykologów i teoretyków, ale też wykonawców, dzięki którym dzieła te trafią do jak najszerszego grona miłośników muzyki” (s. 4).